

Саидмаматов Орифжон Аминбой ўғли,
Урганч давлат университети, «Жисмоний тарбия
назарияси ва методикаси» кафедраси ўқитувчиси,
Латвия спорт таълими Академияси PhDси;
Нуриддинова Муассар Муҳиддиновна,
Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт
университети «Миллий спорт турлари, ўйинлари
назарияси ва услубияти» кафедраси мустақил
изланувчиси, Халқ таълими аълочиси

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ОЧИҚ ҲАВОДА БАЖАРИЛАДИГАН ФАОЛИЯТЛАР (ЎЗБЕКИСТОН, ЛАТВИЯ ВА НОРВЕГИЯ МИСОЛИДА ҚИЁСИЙ СОЛИШТИРМА)

УДК:796:338.28:078 (1-4)

**САИДМАМАТОВ О.А., НУРИДДИНОВА М.М. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ
МУАССАСАЛАРИДА ОЧИҚ ҲАВОДА БАЖАРИЛАДИГАН ФАОЛИЯТЛАР
(ЎЗБЕКИСТОН, ЛАТВИЯ ВА НОРВЕГИЯ МИСОЛИДА ҚИЁСИЙ СОЛИШТИРМА)**

Мақолада Ўзбекистондаги 19-сонли давлат мактабгача таълим муассаси, Латвиядаги «Абелзиедс» ва Норвегиядаги «Блатоппен» таълим муассасаларида очик ҳаводаги тадбирларни ташкил қилиш тажрибалари ҳақидаги қиёсий маълумотлар келтирилган.

Таянч сўз ва тушунчалар: МТМ, фаолият, саёҳат, табиат, жисмоний фаолият.

**САИДМАМАТОВ О.А., НУРИДДИНОВА М.М. ДВИГАТЕЛЬНАЯ АКТИВНОСТЬ В
РЕЖИМЕ ДНЯ НА ОТКРЫТОМ ВОЗДУХЕ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ
УЧРЕЖДЕНИИ (НА ПРИМЕРЕ СРАВНИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА УЗБЕКИСТАНА,
ЛАТВИИ И НОРВЕГИИ)**

В статье приводятся сравнительные исследовательские данные по проводимым на открытом воздухе мероприятиям в дошкольных образовательных учреждениях (ДОУ): Узбекистана - 19-е ДОУ Зангиотинского района, Латвии - ДОУ «Абелзиедс», Норвегии - ДОУ «Блатоппен».

Ключевые слова и понятия: ДОУ, активность, экскурсия, природа, физическая деятельность.

**SAIDMAMATOV O.A., NURIDDINOVA M.M. ACTIVITIES AT OPEN AIR IN THE
KINDERGARTENS (COMPARATIVE ESTIMATIONS ON THE EXAMPLES OF UZBEKISTAN,
LATVIA AND NORWAY)**

In this article, comparative research data are given on the events held in the open air in preschool educational institution No. 19 belonging to the Department of Preschool Education in Zangiota district in Uzbekistan, in Abelzieds preschool educational institution in Latvia and in Blatoppen preschool educational institution in Norway.

Keywords: educational institution, activity, excursion, nature, physical activity.

Кириш.

Жисмоний фаолиятсиз болаларнинг жисмоний сифатлари ва ҳиссий хусусиятлари ривожланиши мумкин эмас. Табиат қўйнидаги жисмоний фаолият умуман олганда боланинг ривожланишига жуда яхши таъсир қилади. Атроф-муҳит боланинг умумий ривожланишига ижобий таъсир кўрсатиш воситаси сифатида хизмат қилади¹.

Боланинг очиқ ҳавода бажарадиган машғулотлари унинг мия ривожланишига ҳисса қўшади, концентрацион муаммоларни камайтиради ва боланинг янги маълумотларни ўрганиши ва англаши осонроқ бўлиши таъкидланган. Шунингдек, ҳар куни тоза ҳавода камида икки соат вақт сарфлайдиган болалар уйда дам олаётганларга нисбатан анча қувноқ бўладилар. Табиатни яхши кўрадиган болалар соғлом (тоза ҳаво иммунитет тизимини мустаҳкамлайди), мослашувчан бўладилар ва улар ўзларини шахс сифатида англашлари осонроқ бўлади.

Тоза ҳаво стрессни йўқотади ва иммунитетни оширади. Психотерапевтнинг таъкидлашича: «Буюк Британияда 64% болаларгина ҳафтада бир маротаба очиқ ҳавода ўйнашар экан. Ўтган йилда болаларнинг 21 фоизи шаҳардан ташқарига чиқмаган ва улар фақат вақтларини шаҳарда, кўнгилочар марказларида ва савдо марказларида ўтказишган»².

Очиқ ҳавода ҳаракат қилиш орқали болаларнинг атроф-муҳит ҳақида билими ошади, болалар учун ҳаёт - ҳаракат ва ҳиссиётларни рағбатлантиришдир. Болалар ўз-ўзига ишониш орқали атроф-муҳит ҳақидаги маълумотларни оладилар, боланинг ривожланишига ҳисса қўшадиган омиллар орқали, масалан, тоғга чиқиш, нарсаларни ушлаб туриш, мувоzanатни сақлаш, объектни эгаллаш, нарсаларни қидириб топиш, отиш, сузиш ва югуриш каби тажриба ва ахборотларни олишади.

Тадқиқотнинг долзарблиги.

Мактабгача ёшдаги болалар ўз кунларининг катта қисмини болалар боғчаларида ўтказадилар, шунинг учун бу вақт қанчалик фойдали эканлиги муҳим аҳамиятга эга ва у

қандай қилиб боланинг тўлиқ ривожланишини таъминлаши мумкин?

Юқоридагиларга асосан, мактабгача таълим муассасаларининг фаолиятини ташкил этиш тенденциялари ҳақида кўпроқ маълумот олиш учун қуйидаги тадқиқот мақсади белгиланди: Ўзбекистон, Латвия ва Норвегиядаги мактабгача таълим муассасаларида очиқ ҳавода ўтказиладиган тадбирларни ташкил қилиш тажрибасини ўрганиш ва солиштириш.

Тадқиқот мақсади.

Мактабгача таълим муассасалари ўз фаолиятларини ташкил этиш, айниқса гуруҳдан ташқарида ўтказилган фаолиятлар бўйича кўпроқ маълумот олиш учун қуйидаги тадқиқот ўтказилди: Ўзбекистон, Латвия ва Норвегияда мактабгача таълим муассасаларида очиқ ҳаводаги бажариладиган тадбирларни ташкил қилиш тажрибасини кўриб чиқиш ва солиштириш.

Тадқиқотнинг мақсадига эришиш учун қуйидаги вазифалар белгиланди:

1. Ўзбекистондаги мактабгача таълимнинг кундалик фаолияти жадвалини кўриб чиқиш ва фаолиятни ташкил этиш тенденцияларини аниқлаш.

2. Латвиядаги мактабгача таълимнинг кундалик фаолияти жадвалини кўриб чиқиш ва фаолиятни ташкил этиш тенденцияларини аниқлаш.

3. Норвегиядаги мактабгача таълимнинг кундалик фаолият жадвалини кўриб чиқиш ва фаолиятни ташкил этиш тенденцияларини аниқлаш.

4. Ўзбекистон, Латвия ва Норвегия боғча болаларнинг очиқ ҳавода бажариладиган фаолиятларини ташкил қилиш бўйича қиёсий таҳлилни ўтказиш.

Тадқиқот объектлари.

Ўзбекистон Республикаси Тошкент вилояти Зангиота тумани Мактабгача таълим бўлимига қарашли 19-сонли Давлат мактабгача таълим муассасасида Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги томонидан жорий қилинган ҳужжатлар асосида қисқа муддатда тадқиқот иши олиб борилди³.

Латвияда рўйхатдан ўтган барча мактабгача таълим муассасаларининг 67 фоизи Рига шаҳрида рўйхатга олинган ва сўнгги йилларда

¹ Cocco N.G. Environmental interventions for healthy development of young children in the outdoors. 2017. P. 17-21.

² Sloca A. Lauokas pie omits vai cetras sienas dzivokli. - Latviya. 2010.

³³ Муассасада 2018 йил 2-чорак ҳолатига 12 гуруҳ, 225 нафардан ортиқ болалар қамраб олинган.

рўйхатдан ўтган мактабгача таълим муассасаларининг 70 фоизи кичик бизнес субъектларига қарашли. Ҳар йили Латвияда хусусий мактабгача таълим муассасалари сони ортиб бормоқда. Шу сабабдан, бизлар Латвия (Зелтабеле) ва Норвегия (Блатоппен) давлатларидаги иккита хусусий боғчаларни олдик.

Зелтабеле Ригадаги махсус мактабгача таълим муассасаси бўлиб, у Даугава дарёси бўйида жойлашган. Бу мактабгача таълим муассасасида 1,5 ёшдан 5 ёшгача бўлган 35 нафар бола тадқиқотда қатнашган. Болалар ёши ва ривожланишига қараб гуруҳларга бўлинади. Кристиансунд, Ғарбий Норвегияда жойлашган шаҳар. Кристиансундда учта хусусий боғча бор бўлиб, улардан бири «Блатоппен»да 1,5 ёшдан 5 гача бўлган болалар тарбияланади.

Қўлланган усуллар.

Юқоридаги мақсадга эришиш ва тегишли вазифаларни бажариш учун қуйидаги ҳужжатлардан фойдаланилди ва усуллар қўлланилди:

- Ўзбекистон, Латвия ва Норвегия норматив ҳужжатлари, «19-сонли Давлат мактабгача таълим муассасаси» «Зелтабеле» ва «Блатоппен» ички регламентлари;
- мактабгача таълим муассасалари ходимлари билан суҳбат (интервью);
- педагогик (қисқа муддатли) кузатув.

Натижалар.

Тадқиқот мақсадига эришиш учун биринчи навбатда, Ўзбекистон мактабгача таълим муассасаларида кун тартиби ўрганилди. Республикадаги барча боғчалар Ўзбекистон Республикасининг илк ва мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган давлат талаблари ва «Илк қадам» мактабгача таълим муассасасининг давлат ўқув дастурини муассасада таълим-тарбия жараёнига татбиқ этиши лозим бўлади. Боғчаларда белгиланган вақтга кўра, яъни ҳар бир боғчанинг ўз Уставида кўрсатилганидек ва Низомда белгиланган вақтига кўра фаолият юритади, қисқа муддатли гуруҳлар 3-4 соат (бепул), тўлиқ муддатли гуруҳлар 10-12 соатлик ва ҳафталик муассасалар ҳам мавжуд. Кун тарбига кўра ҳар бир боғчада эрталабки қабул ва бадантарбия машқлари ташқарида ўтказилади (қишки мавсумдан ташқари).

Кунига икки марта болалар сайрга чиқадилар, ёмғирли ва қаттиқ совуқда бу бир

маротабага тушиши мумкин. Сайрларнинг давомийлиги 1 соатдан 2 соатгачани ташкил қилади. Ўзбекистон боғчаларидаги ривожлантирувчи муҳит мазмуни қуйидагича: мактабгача таълим муассасасининг кўргазмали-ривожлантирувчи муҳити мазмуни, маданий-тарихий қадриятлар, миллий ва минтақавий анъаналар, табиат, иқлимдан келиб чиқувчи хусусиятларга мос бўлиши, муҳит мазмуни бирламчи дунёқараш асосларини шакллантириш, боланинг муваффақиятли ижтимоий мослашувига ёрдам бериши лозим.

Ўзбекистон Республикасининг илк ва мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган давлат талабларида қуйидаги йўналишларда 3 ёшдан 7 ёшгача бўлган болаларни мактабга ва ҳаётга тайёрлашга эътибор қаратилади:

1. «Жисмоний ривожланиш ва соғлом турмуш тарзининг шаклланиши».
2. «Ижтимоий-ҳиссий ривожланиш».
3. «Нутқ, мулоқот, ўқиш ва ёзиш малакалари», «Билиш жараёнининг ривожланиши».
4. «Ижодий ривожланиш».

Таълим-тарбия жараёнида болаларни баҳолаш маън этилган бўлиб, ижодий дўстона муҳит яратиш ва бола шахсини ҳурмат қилишга алоҳида эътибор қаратилади. Болаларнинг юқоридаги йўналишлар бўйича ривожланаётганлигини белгилаб ва кузатиб бориш мақсадида ривожланиш хариталари жорий қилинган. Ўзбекистон боғчаларида ташқаридаги фаолият, яъни экскурсиялар, саёҳатлар ҳар чоракда бир марта амалга оширилиши мумкин, бунинг учун энг аввало бола ҳаёти хавфсизлиги бўйича Низомга риоя қилиш ва тегишли органлардан рухсатномалар олиш, шунингдек, кузатувчиларни тайинлаш лозим. Муассаса ҳудудида болалар хавфсиз ўйнашлари, сайр қилишлари ва кўнгилочар тадбирларни уюштиришлари мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги томонидан амалиётга тавсия этилган «Илк қадам» мактабгача таълим муассасасининг давлат ўқув дастури асосида таълим муассасасининг бир кунлик фаолияти режалаштирилади (1-жадвал).

Тадқиқот мақсадига эришиш учун иккинчи навбатда, Латвия мактабгача таълим муассасалари ўрганилди. Латвия Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мактабгача таълим

1-жадвал. Ўзбекистон боғчаларидаги бир кунлик фаолият.

№	Кун тартиби	3-4 ёш	4-5 ёш	5-6 ёш	6-7 ёш
1.	Болаларни қабул қилиш, мустақил фаолият, ўйинлар, эрталабки бадантарбия	7.00 – 8.20	7.00 – 8.25	7.00 – 8.30	7.00 – 8.30
2.	Нонуштага тайёргарлик, нонушта	8.20- 8.50	8.25 – 8.50	8.30 -8.50	8.30 – 8.50
3.	Мустақил фаолият, ўйинлар	8.50 – 9.00	8.50 – 9.00	8.50 – 9.00	8.50 – 9.00
4.	Ўйинли таълим фаолияти	9.00-9.40	9.00-9.50	9.00- 10.00	9.00 – 10.50
5.	Дидактик ўйинлар, мустақил фаолият	9.40-10.00	9.50 – 10.00	10.00 - 10.35	10.50 –11.20
6.	Сайрга тайёргарлик, сайр	10.00 –12.00	10.00 –12.10	10.35 –12.25	11.20 –12.35
7.	Сайрдан қайтиш, ўйинлар	12.00 –12.20	12.10 –12.30	12.25 –12.40	12.35 –12.45
8.	Тушликка тайёргарлик, тушлик	12.20 -12.50	12.30-13.00	12.40-13.10	12.45-13.10
9.	Ухлашга тайёргарлик, кундузги уйқу	12.50-15.00	13.00-15.00	13.10-15.10	13.10-15.10
10.	Уйқусиз вақт				Эркин фаолият 13.00 – 15.10
11.	Тетиклаштирувчи гимнастика, ҳаво ва сув муолажалари	15.00-15.10	15.00-15.10	15.00-15.10	15.00-15.10
12.	Иккинчи тушликка тайёргарлик, иккинчи тушлик	15.15-15.30	15.15-15.30	15.20-15.30	15.20-15.30
13.	Қўшимча таълим, бадий адабиёт ўқиш, мустақил ўйин фаолияти	15.30-16.30	15.30-16.30	15.30-16.30	15.30-16.30
14.	Сайр, мустақил ўйин фаолияти	16.30-17.45	16.30-17.45	16.30-17.45	16.30-17.45
15.	Болаларнинг уйга кетиши	17.45-18.00	17.45-18.00	17.45-18.00	17.45-18.00

муассасалари фаолиятига доир бир қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари ўрганилди.

«Зелтабеле» боғчаси менежери Агрита Гаилума¹ интервьюсида таъкидлашича, болани юқори гуруҳга кўчиришдан олдин «Звайгзне АБС» 2010² ишчи варағи ёрдамида тест ўтказилади. Болаларни кузатишади ва боланинг қобилиятига қараб улар баҳоланади.

Ҳар бир гуруҳда битта ўқитувчи ва унинг ёрдамчиси бўлади. Тадқиқ қилинган мактаб-гача таълим муассасаси кунига уч марта овқатланишни таъминлайди. Нонуштадан сўнг болалар таълим ва ижодий фаолият билан шуғулланадилар. Тушлик олдиндан тоза ҳавода юриш учун тахминан бир соат ажратилади. Тушликдан сўнг, соат 13³⁰ дан 15⁰⁰ гача болалар дам олади. Болалар махсус жиҳозланган хонада ётишади. Қоронғи мавсум давомида болалар фақат тушликдан олдин юришади, лекин кундузги ёруғлик мавсуми давомида бу тушликдан кейин ҳам амалга оширилади. Таълим ва спорт фаолияти ҳар бир боғчада алоҳида дастур асосида ташкил этилади. Таълим ва ижодий фаолиятлар учун одатий бир соат ва ярим соат ажратилади (10⁰⁰ дан 11³⁰ гача). Ичкарида ўйналаган ўйинлар ва тадбирлар соат 16⁰⁰ дан бошлаб ўтказилади.

Кўп ҳолларда, барча тадбирлар мактаб-гача таълим муассасаларида 11³⁰ дан 12²⁰ гача ташкиллаштирилади.

Болалар боғча ҳудуди ташқарисида бўлса, уларга ҳеч қандай махсус тадбирлар ўтказилмайди, болалар ўйин майдончасида ўзи истаган ўйинларни ўйнашади. Боғча томонидан Даугава дарёси бўйида юриш жараёни ташкил этилади. Мактаб-гача тарбия масалалари бўйича менежернинг маълумотларига кўра, болалар бир йилда бир ёки икки марта фермер хўжалигига ташриф буюриб, фермер хўжаликлари ва атроф-муҳит ҳақида маълумот олишади. Мактаб-гача таълим муассасаси ҳудудидан ташқаридаги саёҳатлар йилига 6-7 мартаба ўтказилади (Гаилума, 2016). Мактаб-гача таълим муассасаси кўп вақтни Латвия анъаналарига ва урф-одатларига қаратади ва юқорида айтиб ўтилган саёҳатлар ҳам шу мақсадларга асосланган ҳолатда ўтказилади.

Ижодий ва маърифий фаолият мазмуни мавзу бўйича ташкил этилади. Мисол учун, баҳор (март) даврида болалар қушлар ҳақида билиш учун ижодий ишлар қилинади, масалан, қуш уяларини қуриш кабилар. Болалар йилига 3-4 марта театрға боришади. Жума кунлари юриш кунлари деб таърифланади. Юриш ҳар жума куни амалга оширилмайди, аммо очиқ ҳавода улар турли хил уй ишларида иштирок этадилар. Мисол учун, мактаб-гача таълим муассасаси ҳудудидаги иссиқ-ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ / СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ 2019, 6(79)

¹ Gailuma A. Audiointerview of Zeltabelle. Riga.:2016.

² «Zvaigzne АБС»work note for children.Nida.:2010.

2-жадвал. Норвегиядаги очик ва ёпиқ жойларда ўтказиладиган тадбирлар¹.

Фаолиятлар	Танланган кузатишлар (n = 671)	Жами кузатишлар (n = 798)
Ичкаридаги тадбирлар		
Ижодий ишлаш	13.9	13.0
Ўйнаш	12.7	13.0
Роль ўйнаш	10.9	11.0
Қурилиш	10.4	10.8
Китоблар ўқиш	9.2	9.8
Муסיқа	4.6	4.5
Ичкаридаги бошқа тадбирлар	9.7	9.0
Ташқаридаги тадбирлар		
Қумда ўйнаш	6.1	6.3
Болалар майдончаси ускуналаридан фойдаланиш	5.7	5.4
Экскурсиялар / саёҳатлар	4.8	4.6
Очиқ ҳавода роль ўйнаш	4.0	3.9
Табиий материаллар билан ўйнаш	3.3	3.6
Велосипедда учиш	1.6	1.8
Ташқарида бажариладиган бошқа фаолиятлар	1.5	3.1

хонада ишлашади ва шу йўл билан улар полиз ўсимликларини пишиб етишиш жараёни билан яқиндан танишишади. Боғчада уй ҳайвонлари бурчаги бор ва болалар ҳар куни уларни парваришлашади, шу йўл билан уларда уй ҳайвонларига нисбатан меҳр уйғотилади.

Очиқ саёҳатлар Латвия Вазирлар Маҳкамасининг 890-сонли қарори билан белгилаб қўйилган гигиена талабларига асосан, ҳаво ҳарорати -10 даражадан паст бўлса уч ёшдан кичик болалар учун тоза ҳавода ҳеч қандай фаолиятлар ўтказилмаслиги керак.

Норвегия боғчаларида ичкарида бажариладиган фаолиятлар кўпроқ расм чизиш билан боғлиқ, аммо муסיқий фаолиятлар камроқ (2-жадвал).

Ташқарида бажариладиган фаолиятлардан энг кўп учрайдигани қумда ва ўйин майдонида ўйнаш. Учинчиси ва энг қизиқарлиси – саёҳатлар. Болалар табиий материаллар билан ўйнашга кам вақт сарфлайдилар.

Тарбиячилар шунга аминки, очик ҳавода юриш болаларнинг илк ёшидан уларнинг ривожланишига ижобий таъсир кўрсатади. Ташқаридаги фаолиятлар болаларнинг сезги қобилиятларини ривожлантиради ва шу билан бирга улар жуда кўп таассуротлар олишади. Бошқа ҳеч қандай муҳит болаларнинг мото-

рик кўникмаларини ривожлантиришга тоза ҳавода қилинадиган фаолиятлардек ижобий тасир кўрсата олмайди. Болаларга мос келадиган темпни топиш ва кўплаб тадбирларни ўтказиш мактабгача таълим муассасасининг жойлашган жойидан келиб чиққан ҳолда амалга оширилиши керак.

Норвегиядаги мактабгача таълим муассаси Кристиансунд шаҳрининг жанубий-ғарбий қисмида жойлашган. Мактабгача таълим муассаси ҳудуди кичик ўрмон дарахтзорига ўхшайди - тепаликлар, водийлар, дарахтлар ва буталар каби табиий атроф-муҳитга эга. Бу жой, тахминан, икки қисмга бўлинади - катта ва кичкина болалар учун. Бу болаларга ғамхўрлик қилишни осонлаштиради, бу ерда катта ва кичик ёш болалар ҳар хил ўйинларга жалб қилинадилар. Қишда қор ва муз бўлганда, болалар тепаликлардан сирпанчиқ учиш учун фойдаланадилар. Болаларга югуриш, сакраш ва дарахтларга тирмашишга имконият берилади. Катта болалар 1,5 м баландликдаги тошларнинг ёнида ўйнашни жуда яхши кўрадилар ва уларга ўқитувчи назорати остида улардан сакраш ва тирмашишга рухсат берилади. Қачонки, қор бўлмаса, болалар қум қутилари, челақлар, белкураклардан фойдаланишади. Агар ёмғир ёғадиган бўлса, болаларга ёмғир тугагандан кейин бемалол ёмғир сувлари билан ўйнашга имкон

¹ Callestad J.N., Odegard E.E. Preschoolchildren process of Norway. Byorgen.: 2013.

берилади ва уларнинг кийим бошлари ифлос бўлишига тўсқинлик қилинмайди.

Тажриба натижасига кўра, болалар вақтининг катта қисмини мактабгача таълим муассасаларидан ташқарида ўтказадилар. Турли хил шароитларда қизиқувчанлик ўрганиш учун асосий рағбат бўлади, бизнинг вазифамиз уни тарғиб қилиш ва ҳимоя қилишдир. Шу сабабли, боланинг қизиқиши ва ривожланишини таъминлашга ҳаракат қиламиз.

Норвегия таълим вазирлиги томонидан ишлаб чиқилган миллий ҳаракат режаси 2006 йил 1 мартда кучга кирган. Бу миллий ҳаракат режаси умумий кўрсатмалар, қоидалар, вазифалар ва мазмунларни ўз ичига олади. Шунинг учун, давлат болаларнинг парвариши ва ҳимояси учун масъул бўлган муассасалар ва ташкилотларнинг хавфсизлиги, ходимларнинг сони ва малакаси ҳамда сифати назорати бўйича ягона талабларга жавоб берилишини таъминлайди.

Болалар икки тамойил асосида гуруҳларга бўлинади: ёшга ва жисмоний ҳолатига кўра.

«Блатоппен» мактабгача тарбия маскани ҳам маданиятга йўналтирилган мактабгача таълим муассасасидир. Бу дегани, болалар шаҳарнинг маданий ҳаётида иштирок этишади, улар ҳақида кўпроқ маълумот олишади, улар яшаётган атроф-муҳитни ўрганишади ва урф-одатларни ўрганган ҳолда ўсиб-ўлғайишади. «Санъат, маданият ва эстетиканинг умумий таъсири болаларга кўп қиррали ҳислар, саргузашт, эксперимент, ижодий фаолият, фикрлаш ва мулоқот қилиш имконини беради» (Миллий тадбирлар режаси, 2006).

Мактабгача таълим дастури таълим фаолияти (эртакларни ўқиш, қўшиқларни куйлаш) ва очиқ жойлардаги фаолиятларни ўз ичига олади. «Атлантис», «Драгет» ва «Блатоппен» мактабгача таълим муассасалари бир автобусдан фойдаланади. Автобусда ўқитувчилар ва ўқувчилар шаҳар ташқарисига йилига икки марта саёҳат қилишади. Фермер хўжаликларига экскурсиялар фақат ота-оналар билан бирга катта ёшдаги болалар учун тавсия этилади. Катта ёшли болалар мактабгача таълим муассасаси ҳудудидан ташқарида соат 9³⁰ дан

13⁰⁰ гача юришади (сайр қилишади). Сайр пайтида гулханда овқатлар тайёрланади.

Мактабгача таълим муассасалари вакиллари билан суҳбатлар асосида (Латвия ва Норвегияда) ва кунлик жадвални таҳлил қилиш орқали боғчаларнинг кунлик дастурининг қиёсий жадвали ишлаб чиқилди (3-жадвал). Жадвалда учала давлат мактабгача таълим муассасаларида бир кунлик фаолиятнинг мазмуни ҳақида қиёсий маълумот берилган.

Жадвалда кўрсатилишича, мактабгача таълим муассасаларининг иш вақти турлича. Латвия мактабгача таълим муассасалари соат 7⁰⁰ дан 19⁰⁰ гача очиқ бўлса, Норвегияда эса иш соат 6⁴⁵ да бошланади ва 16³⁰ гача, баъзи мактабгача таълим муассасаларида 17³⁰ гача давом этади. Ўзбекистондаги аксарият боғчаларда бу кўрсаткич Латвияникига яқинроқ, 12 соатлик тартиб бўйича ишлайди.

Муҳокама.

Мактабгача таълим муассасалари томонидан ташкиллаштирилган тадбирлар ўхшашдир, ҳар учала ҳолатда ҳам ижодий ва таълимий фаолиятлар бор, аммо маълум фаолиятлар даврийлигида ва махсус фаолиятларни ташкил қилишда фарқлар мавжуд. Солиштирма тадқиқотда қатнашган болалар боғчаларида овқатланиш жараёни ташкил қилинган, аммо ўрганишлар жараёнида Норвегия боғчаларида овқатлар ташқарида пиширилишига гувоҳ бўлдик. Шу билан бирга, Норвегия боғчаларида Латвия боғчаларидан фарқли ўлароқ, нонушта ва тушликдан ташқари соат 14⁰⁰ да мева вақти ҳам бор. Ўзбекистонда эса нонушта, тушлик ва иккинчи тушлик берилади, овқатлар муассасада пиширилиши ёки бугунги кунда қўлланилаётган аутсорсинг тизимига кўра тайёр олиб келиниши мумкин. Ҳар иккала ҳолатда ҳам санитар меъёрларга амал қилинади.

Норвегияда мактабгача таълим дастурининг кун тартиби ҳаво шароитларидан қатъи назар, очиқ ҳавога имкон қадар кўпроқ вақт сарфлайди. Норвегияда болалар ҳафтада бир марта, баъзида ҳафтада бир неча марта сайр қилишади, бу сайрлардан асосий мақсад табиатга мослашишдан иборат.

3-жадвал. Мактабгача таълим муассаларидаги бир кунлик фаолиятни таққослаш.

Фаолият	Зелтāбеле (Латвия)	Вақт	Блатоппен (Норвегия)	Вақт	19-ДМТМ (Ўзбекистон)	Вақт
Болаларнинг келиши	Гуруҳ ўқитувчиси болаларни кутиб олади	8 ⁰⁰ дан (расмий очилиш вақти 7 ⁰⁰ дан бошлаб)	Болаларни бир ёрдамчи кутиб олади. Бошқа ходимлар тахминан 7 ¹⁵ ларда етиб келишади.	6. ⁴⁵ дан	Болаларни қабул қилиш, мустақил фаолият, ўйинлар, эрталабки бадантарбия	7. ⁰⁰ – 8. ³⁰
Нонушта	Нонушта	9 ³⁰ -10 ⁰⁰	Нонушта	8 ³⁰ - 9 ⁰⁰	Нонушта	8 ³⁰ – 8 ⁵⁰
Ижодий ишлар, ўқув машғулотлар	Ижодий ишлар, ўқув машғулотлар	10 ⁰⁰ -11 ³⁰	Мавзулар билан ишлаш, эртақлар ўқиш, қўшиқ айтиш	9 ⁰⁰ -10 ⁰⁰	Ўйинли таълим фаолияти	9 ⁰⁰ – 10 ⁵⁰
Ташқаридаги фаолият	Тоза ҳавода юриш - ўйин вақти, иш, кузатиш, ҳаракатни ривожлантириш	11 ³⁰ -12 ³⁰	Кичик гуруҳлар учун Катта гуруҳлар учун	11 ³⁰ -12 ⁰⁰	Сайрга тайёргарлик, сайр	10 ⁵⁰ – 12 ³⁵
Тушлик	Тушлик	12 ³⁰ -13 ⁰⁰	Тушлик (катта гуруҳлар ташқарида овқатланишлари мумкин)	12 ⁰⁰ -12 ³⁰	Тушликка тайёргарлик, тушлик	12 ⁴⁵ -13 ¹⁰
Дам олиш	Дам олиш	15 ⁰⁰ гача	Катталар ташқарида ухлашлари ёки ухламай ўйнашлари ҳам мумкин	14 ⁰⁰ гача	Ухлашга тайёргарлик, кундузги уйқу ёки (бола хоҳишига кўра) уйқусиз вақт	13 ¹⁰ -15 ¹⁰
Чой вақти	Чой вақти	15 ³⁰	Мева вақти	14 ⁰⁰	Иккинчи тушликка тайёргарлик, иккинчи тушлик	15 ²⁰ -15 ³⁰
Ижодий ишлар, ўқув машғулотлари	Чизиш, ишчи варақларни тўлдириш	16 ⁰⁰ дан бошлаб	-	-	Қўшимча таълим, бадий адабиёт ўқиш, мустақил ўйин фаолияти	15 ³⁰ -16 ³⁰
Ташқаридаги фаолият	Ёруғ кунларда (март ўртасидан октябрь ойининг ўрталарига қадар)	-	Болалар майдончасидаги ўйинлар	14 ⁰⁰ дан бошлаб	Сайр, мустақил ўйин фаолияти	16 ³⁰ -17 ⁴⁵
Уйга кетиш	Уйга кетиш	18 ⁰⁰ гача (очиқ бўлади 19 ⁰⁰ гача)	Уйга кетиш	16 ³⁰	Уйга кетиш	17 ⁴⁵ -18 ⁰⁰

Тадқиқот давомида шу нарсa маълум бўлдики, Латвия давлатидаги боғчалардаги ўқувчилар (100% тажрибада қатнашган болалар томонидан) табиат қўйнида вақт сарфлашни афзал кўришини айтдилар. Норвегия болаларини 45%игина табиат қўйнида саёҳат қилишни афзал кўришларини айтишди. Ўзбекистон боғчаларида ҳам болалар ташқаридаги фаолиятларни севадилар, натижаларга кўра 50 фоиздан ортиқ болалар ташқарида бўлишни хоҳлайдилар.

Хулоса.

1. Ўзбекистон Республикасида мактабгача таълим тизими Мактабгача таълим вазирлиги томонидан назорат қилинади ва бошқарилади. Мактабгача таълим муассасаларида кун тартиби асосида барча фаолиятлар педагогик изчиллик билан ўтказилади. Эрталабки бадан-тарбия очиқ ҳавода ташкиллаштирилади, бундан ташқари илиқ вақтларда доимий равишда сайрлар муддати узайтирилади. Шу билан бирга ёзги мавсумга алоҳида тайёргарлик кўрилиб, жумладан, таълим-тарбия ишлари мазмуни акс этган чора-тадбирлар режаси тузилади, гигиеник ва техник жиҳатдан ташқи болалар майдончалари таъмирланиб жиҳозланади.

2. Мактабгача таълим муассасалари, шу жумладан хусусий муассасалар фаолияти миллий қонунчилик ҳужжатлари, шунингдек, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенцияси билан тартибга солинади. Латвияда, Норвегияда бўлгани каби, мактабгача таълим дастурлари муайян тадбирларга урғу бериши мумкин, мисол учун, маданий тадбирлар, соғлиқни сақлашни қўллаб-қувватлаш ва шунга ўхшаган тадбирлар.

3. Латвия мактабгача таълим муассасасида болалар кунига бир соат давомида очиқ ҳавода юришади, агар ҳаво очиқ бўлса, тушдан кейин яна бир соат. Аксинча, Норвегияда болалар куннинг кўп қисмини, деярли 4-5 соатини ташқарида ўтказадилар.

4. Латвияда мактабгача таълим жараёнида уйқу барча болалар учун мўлжалланган бўлиб, Норвегияда эса фақат кичик ёшдагилар учундир. Ўзбекистонда уйқу барча гуруҳларга

тегишли, бироқ уйқуси йўқ болалар мустақил ижод билан шуғулланишларига тўсқинлик қилинмайди.

5. Латвия мактабгача таълим муассасасида, болалар боғчаси ҳудудидан ташқарида бўлса-да, улар учун махсус тадбирлар ўтказилмайди, болалар фақат ўйин майдончасида ўйнашади. Норвегия боғчаларида эса болалар эркин ҳолатда бўлишади, фақат уларнинг хавфсизлигини сақлаш мақсадида назорат қилинади. Латвия ва Норвегияда мактабгача таълим муассасаси ҳар йили икки маротаба фермер хўжалигига атроф-муҳит ва ҳайвонлар билан танишиш учун ташриф буюришади. Ўзбекистонда эса бу жараён режа билан маълум бир объектларгагина ташкиллаштирилади.

6. Латвиянинг мактабгача таълим дастурига кўра, миллий анъаналар ва урф-одатларга боғлиқ кўп тадбирлар ўтказилиши белгиланган.

7. Овқатланиш билан боғлиқ кичик фарқлар мавжуд. Латвиянинг МТМлари уч маҳал - нонушта, тушлик ва чой. Норвегия МТМлари нонушта ва тушлик билан таъминлайди ва чой ўрнига «мева вақти» мавжуд. Энг катта фарқ шундаки, Норвегияда овқатлар одатда очиқ жойларда, жумладан, очиқ оловда пиширилиши билан фарқланади. Ўзбекистонда эса болалар кун давомида 3-4 маҳал иссиқ таомлар билан ҳар кунги таомномага асосан овқатлантирилади.

Амалий тавсиялар:

1. Мактабгача таълим муассасаларида очиқ ҳавода бажариладиган таълимий, кўнгилочар, спортга йўналтирилган фаолиятларни мавзувий жиҳатдан изчил боғлаб олиб бориш.

2. Ҳар бир болага индивидуал жиҳатдан ёндашиб, якка ва гуруҳий топшириқларни бериб бориш ва натижаларини кузатиш.

3. Очиқ ҳавода бажариладиган миллий ва ҳаракатли ўйинларни танлаб олиш ва методик жиҳатдан тўғри ташкиллаштириш.

4. Болаларни табиат қўйнидаги табиий тажрибалар билан мунтазам шуғуллантириш.

5. Кичкинтойлар орасида спорт ўйинлари ва эстафеталарни ташкиллаштириш.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 19 июлдаги «Мактабгача таълим муассасаларининг фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида»ги 528-сон қарори.
2. Ўзбекистон Республикасининг илк ва мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган давлат талаблари. – Т., 2018.
3. «Илк қадам» мактабгача таълим муассасасининг давлат ўқув дастури. - Т., 2018.
4. Cocco N.G. Enviromental intervensions for healthy development of young children in the outdoors. 2017.P17-21
5. Sloca A. Lauokas pie omits vai cetras sienas dzivokli. Kaunas: 2010.
6. Gailuma A. Audiointerview of Zeltabelle. Riga: 2016.
7. «Zvaigzne ABC»work note for children. Nida: 2010.
8. Callestad J.N., Odegard E.E. Preschoolchildren proses of Norway. Byorgen: 2013.